

УДК 343.54

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.19.281115>

О. В. Зайцев,

канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національного юридичного
університету імені Ярослава
Мудрого;

В. Р. Філіпенко,

докторка філософії

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 166 КК УКРАЇНИ, У РІШЕННЯХ СУДУ КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

Обов'язок по догляду дітей і осіб, щодо яких встановлено опіку і піклування, покладається на батьків (осіб, що їх замінюють), опікунів (піклувальників). У той же час вчинення злочину у виді невиконання цих обов'язків є достатньо поширеним явищем в Україні. Для встановлення ознак цього злочину обов'язковим є встановлення злісності діяння і настання тяжких наслідків, які є результатом бездіяльності відповідальних осіб. Однак, ознаки злісності і конкретні види наслідків у законі не встановлено, їх наявність чи відсутність у кожному конкретному випадку встановлюється слідчим, прокурором та судом. Це спричинило різні підходи у правозастосуванні, що супроводжується суттєвими помилками у кваліфікації як на початку кримінального провадження, так і подальшого розслідування.

Стаття містить критичне осмислення правових висновків, що містяться у рішеннях суду касаційної інстанції (Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Верховного Суду України, Верховного Суду), які стосуються кваліфікації злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. З урахуванням доктрини кримінального права і правозастосовної практики висловлено авторське бачення щодо обґрунтованості цих висновків і їх значення під час здійснення кримінально-правової кваліфікації цього злочину.

Ключові слова: невиконання обов'язків по догляду за дитиною, Верховний Суд, кримінальна відповідальність, кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина.

Діти і особи, щодо якої встановлена опіка чи піклування, є одними із найбільш соціально захищених верств населення у багатьох державах світу. Охорона їх прав нормативно регламентована на рівні міжнародних

документів, конституцій, законів. Обов'язок по їх догляду покладається на батьків або осіб, що їх замінюють, опікунів (піклувальників). У той же час невиконання цих обов'язків є достатньо поширеним явищем в Україні. Так, у 2003 р. зареєстровано 542 злочини за ст. 166 КК України «Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування», у 2004 р. – 709, у 2005 р. – 749, у 2006 р. – 746, у 2007 р. – 750, у 2008 р. – 841, у 2009 р. – 898, у 2010 р. – 967, у 2011 р. – 757, у 2012 р. – 755; у 2013 р. – 262, у 2014 р. – 182, у 2015 р. – 172, у 2016 р. – 185; 2017 р. – 155; 2018 р. – 163; 2019 р. – 160; 2020 р. – 136; 2021 р. – 134; 2022 – 86¹.

Однак, кількість засуджених за вчинення цього злочину значно менше: у 2014 р. – 69, у 2015 р. – 43, у 2016 р. – 30, у 2017 р. – 25, у 2018 р. – 22, у 2019 р. – 15, у 2020 р. – 16, у 2021 р. – 14; 2022 – 15².

Наведена очевидна різниця між кількістю кримінальних проваджень та кількістю засуджених потребує пояснення. Для ознак цього злочину обов'язковим є встановлення злісності діяння і тяжких наслідків, які настали у результаті бездіяльності батьків або осіб, що їх замінюють. Однак, через те, що ознаки злісності і види наслідків у законі відсутні, правозастосувач у кожному конкретному випадку встановлює їх самостійно. Відповідно, спостерігаються різні підходи, що супроводжується суттєвими помилками у кваліфікації як на початку кримінального провадження, так і подальшого розслідування.

В аспекті поставленої проблеми заслуговують на увагу рішення суду касаційної інстанції. Це пояснюється, перш за все, їх значенням у сфері кримінальної юстиції. Так, відповідно до ч.ч. 5, 6 ст. 13 Закону України «Про

¹ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022 рр.: офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820 (дата звернення: 06.03.2023).

² Звітність щодо стану здійснення правосуддя місцевими та апеляційними судами: судова статистика. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 06.03.2023).

судоустрій і статус суддів»³ висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Інші суди при застосуванні таких норм права враховують висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду. Ще більш конкретно про обов'язковість рішень Верховного Суду вказано у ч. 6. ст. 368 КПК України: «Обираючи і застосовуючи норму закону України про кримінальну відповідальність до суспільно небезпечних діянь при ухваленні вироку, суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду»⁴.

Хоча у законодавстві України відсутня норма, яка закріплює обов'язковість врахування судами правових позицій, викладених у рішеннях Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ чи Верховного Суду України, однак вони продовжують застосовуватись судами різних інстанцій, і Верховним Судом у тому числі. Викладене обґрунтовує вивчення рішень касаційного суду з питань кваліфікації злочину, передбаченого ст. 166 КК України, як важливих орієнтирів правозастосовної практики.

Перш за все, слід зауважити, що конструкція складу злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (далі за текстом – підопічними), пов'язує момент закінчення злочину із настанням тяжких наслідків. Як вже зазначалось вище, у тексті закону не конкретизовано види тяжких наслідків. Це поняття відноситься до оціночних, тобто характеризується

³ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10. № 11–12. № 13. Ст. 88.

невизначеністю, відсутністю однозначних, чітких, суворо фіксованих ознак⁵, зміст якого встановлюється суб'єктом правозастосування, а не нормативно-правовим актом.

Одним із спірних у доктрині є питання визнання тяжким наслідком злочину, передбаченого ст. 166 КК України, вчинення особою кримінальних правопорушень. Зокрема, П. П. Андрушко та І. І. Литвин вважають, що до них відноситься вчинення «...суспільно небезпечних, зокрема, злочинних діянь...»⁶. При цьому, М. І. Мельник уточнює, що це такі суспільно небезпечні діяння, «...які призвели до смерті інших осіб, заподіяння істотної шкоди їх здоров'ю або потягли за собою великі матеріальні збитки...»⁷, а М. К. Гнетнев, О. М. Готін, М. В. Мазур вказують на вчинення тяжких злочинів, внаслідок чого було заподіяно значну шкоду⁸.

У сфері правозастосування також іноді дотримуються цього підходу, про що свідчать матеріали гучного кримінального провадження. Так, за обставинами справи 26 жовтня 2021 року в районі перехрестя проспекту Гагаріна та вулиці Одеської в м. Харкові відбулось зіткнення автомобіля «Chevrolet Aveo», яким керував 58-річний чоловік, та автомобіля «Infiniti» під керуванням 16-річного водія, який рухався на червоний сигнал світлофора. Внаслідок аварії водій автомобіля «Chevrolet Aveo» загинув на місці. Троє пасажирів «Infiniti» отримали тілесні ушкодження. Досудовим розслідуванням встановлено, що з листопада 2019 року по жовтень 2021 року неповнолітній хлопець також вчинив низку адміністративних та кримінальних правопорушень. Ухвалою суду до неповнолітнього застосовано примусові заходи виховного характеру та передано під нагляд

⁵ Панов М. І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства / упоряд. Н. О. Гуторова, Ю. П. Дзюба. Київ: Ін Юре, 2010. С. 219–220.

⁶ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. 4-те вид., переробл. та доповн. Київ: А.С.К., 2005. С. 306; Литвин І. І. Об'єктивні ознаки злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. *Науковий Вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 6. Т. 2. С. 112.

⁷ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2019. С. 533.

⁸ Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. 2-ге вид. Київ: «ВД «Дакор», 2013. С. 193.

матері до досягнення ним повноліття. Проте, не виконуючи вимоги суду, мати систематично виїжджала за кордон, через що син залишався без нагляду. Як наслідок, матері та батьку 16-річного водія, повідомлено про підозру за фактом злісного невиконання встановлених законом обов'язків по догляду за дитиною, що спричинило тяжкі наслідки⁹.

З цього приводу заслуговує на увагу наступний правовий висновок суду касаційної інстанції. Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України у своїй ухвалі від 15 лютого 2005 року¹⁰ сформулювала позицію, що *вчинення дитиною злочинів (за матеріалами справи – кілька крадіжок чужого майна) не можна визнавати тяжкими наслідками злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною*. Аргументація суду справедливо полягає у відсутності безпосереднього причинного зв'язку у таких випадках. Також суд зауважив, що не є тяжким наслідком засудження неповнолітнього до позбавлення волі за вчинений ним злочин. У цьому випадку воно було наслідком вчинення умисних злочинів саме ним, а не злочинної бездіяльності його батьків.

У той же час кваліфікація може бути змінена у випадку, якщо буде встановлено, що саме батьки сприяли неповнолітньому сину у вчиненні злочинів чи втягнули його у злочинну діяльність, органи досудового слідства та прокурор мали б підстави для притягнення їх до кримінальної відповідальності як співучасників вчинення відповідних злочинів або за ст. 304 КК України. Цей висновок очевидно має зв'язок із абз. 2 п. 8 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами

⁹ Невиконання обов'язків по догляду за дитиною – повідомлено про підозру батькам неповнолітнього, якого судитимуть за смертельну ДТП на пр. Гагаріна. *Харківська обласна прокуратура*. 18 лютого 2022 р. URL: <https://www.facebook.com/prokuraturationkharkiv/posts/309380431223347> (дата звернення: 06.03.2023).

¹⁰ Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного суду України від 15 лютого 2005 р. (витяг). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0050700-05#Text> (дата звернення: 06.03.2023).

законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність»¹¹.

Таким чином, при оцінці вчинення неповнолітнім кримінального правопорушення, як наслідку злочину, передбаченого ст. 166 КК України, необхідно дотримуватися принципу особистого характеру відповідальності, за яким лише неповнолітній підлягатиме кримінальній відповідальності.

У науковій літературі також висловлена точка зору, що одним із наслідків злочину, передбаченого ст. 166 КК України є порушення права дитини на освіту, у т. ч. факт невідвідування дитиною закладу освіти. Так, П. П. Андрушко до наслідків цього злочину включає ухилення дітей від навчання¹².

Колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України в ухвалі від 12 липня 2011 р. у справі № 5-1170км11¹³ зауважила, що хоча мати неповнолітнього не займалась його вихованням, не піклувалась про його розвиток, не контролювала хід здобуття ним освіти, але враховуючи оціночний характер поняття тяжких наслідків, не визнав ними *систематичне невідвідування дитиною занять у школі, його неатестацію за сьомий клас, вчинення ним адміністративних правопорушень та злочину*.

З приводу наведеної правової позиції слід висловити наступне. Законодавством України гарантується право дитини на здобуття дошкільної чи повної загальної середньої освіти (ст. 53 Конституції України, ст. 19 Закону України «Про охорону дитинства»¹⁴; ст. 9 Закону України «Про дошкільну

¹¹ Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2004 р., № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04#Text> (дата звернення: 06.03.2023).

¹² Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. 4-те вид., переробл. та доповн. Київ: А.С.К., 2005. С. 306.

¹³ Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 12 липня 2011 р., судова справа № 5-1170км11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/17316927#> (дата звернення: 06.03.2023).

¹⁴ Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.

освіту»¹⁵, ст. 6 Закону України «Про повну загальну середню освіту»¹⁶). Необхідність здобуття дошкільної освіти для дитини обумовлена тим, що саме у цей період формуються надважливі для майбутнього знання, навички та уміння, закладається основа для особистісного розвитку дитини. Досягнення віку 6–7 років передбачає поглиблене вивчення та удосконалення набутих у процесі дошкільної освіти знань, умінь та навичок, формування та освоєння нових. Так забезпечується наступність між рівнями освіти і безперервністю навчання, загального розвитку дитини. Тривала пауза, наприклад, між дошкільною та початковою освітою, неодмінно, негативно позначиться на інтелектуальному, психологічному, навіть, психічному розвитку, та може спровокувати відставання, соціально-педагогічну занедбаність тощо. Аналіз судової практики свідчить, що інколи дитина позбавлялась можливості здобуття освіти взагалі (коли батьки не здійснили державну реєстрацію народження дитини¹⁷ або не подають заяву для зарахування до закладу¹⁸). Наприклад, до 4-го класу вона взагалі не відвідувала навчальний заклад і лише в 11 років розпочала здобувати освіту¹⁹.

У той же час, батькам або особам, що їх замінюють, дозволяється самостійно організовувати освітній процес дітей. Зокрема, можливе здобуття як дошкільної, так і повної загальної середньої освіти у сімейній (домашній) формі (ч. 7 ст. 9 Закону України «Про освіту», ч. 5 ст. 9 Закону України «Про дошкільну освіту», ч. 3 ст. 4 Закону України «Про повну загальну середню освіту»). Це свідчить про те, що саме по собі незарахування дитини до навчального закладу, ще не порушує її право на здобуття освіти. Проте, навіть у сімейній формі, освіта має здобуватись згідно з вимогами Базового

¹⁵ Про дошкільну освіту: Закон України від 11.07.2001 р. № 2628-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 49. Ст. 259.

¹⁶ Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 31. Ст. 226.

¹⁷ Вирок Шевченківського районного суду м. Чернівці від 12 липня 2012 р., судова справа № 1-326/12. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/25287257> (дата звернення: 06.03.2023).

¹⁸ Вирок Подільського районного суду м. Києва від 6 серпня 2010 р., судова справа № 1-565/10. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/53592287> (дата звернення: 06.03.2023).

¹⁹ Вирок Куйбишевського районного суду м. Донецька від 12 лютого 2014 р., судова справа № 259/12275/13-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/37389092> (дата звернення: 06.03.2023).

компоненту дошкільної освіти (ст. 8 Закону України «Про дошкільну освіту»), Державного стандарту початкової освіти, Державного стандарту базової середньої освіти та Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. А її рівень повинен бути не нижче цих стандартів, за що несуть відповідальність батьки (ч. 7 ст. 9 Закон України «Про освіту»).

Таким чином, у разі здобуття освіти у сімейній формі, незарахування дитини до закладу освіти не завдає шкоди суспільним відносинам, що забезпечують нормальне існування, зростання та розвиток дитини. Саме тому у наведеному прикладі наслідком визнано не те, що дитина лише в 11 років розпочала здобувати освіту, а те, що у неї наявне *відставання у психічному розвитку*²⁰. Відповідно, незарахування до закладу освіти може бути лише однією з умов, що сприятимуть настанню такого наслідку, як невідповідність рівня психологічного розвитку дитини її хронологічному віку або соціально-педагогічної занедбаності. Наприклад, невідвідування дошкільного закладу призвело до того, що, прийшовши до школи, дитина не володіла тим обсягом знань, навичок та умінь, які повинна була мати у 6–7 років, її рівень психічного розвитку не відповідав віковим нормам²¹.

В аспекті проблеми визнання неатестації дитини наслідком підданого аналізу злочину цікавою і інформативною є Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 лютого 2012 року у справі № 5-917км12²². За матеріалами справи мати не виконувала обов'язки по догляду, яке призвело до того, що один син був неатестований, а інший, крім неатестації, не отримав документ про загальну середню освіту та вчинив адміністративне правопорушення.

²⁰ Вирок Куйбишевського районного суду м. Донецька від 12 лютого 2014 р., судова справа № 259/12275/13-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/37389092> (дата звернення: 06.03.2023).

²¹ Вирок Іртіського міського суду Київської області від 11 червня 2010 р., судова справа № 1-30/10. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/52159031> (дата звернення: 06.03.2023).

²² Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 27 лютого 2012 р., судова справа № 5-917км12. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/21607904> (дата звернення: 06.03.2023).

У цьому рішенні суд касаційної інстанції вперше надав висновок щодо визначення тяжких наслідків у складі злочину, передбаченого ст. 166 КК України, а саме: *різні види фізичної або моральної шкоди, заподіяної неповнолітньому: розлад здоров'я, психічне захворювання, інвалідність, самогубство потерпілого тощо*. Вважаємо, що цей правовий висновок суттєво вплинув на статистику порушених кримінальних проваджень за ст. 166 КК України. Після отримання орієнтирів для визначення тяжких наслідків у цьому злочині кількість проваджень впала з 755 у 2012 році до 262 у 2013 р., і у подальшому не перевищувала 200 проваджень на рік.

З огляду на наведене визначення, суд не визнав тяжкими наслідками злісного невиконання матір'ю таких обов'язків *неотримання однією дитиною атестата про повну загальну середню освіту та необхідність переатестації другою дитиною для переведення до 9 класу загальноосвітньої школи*. Свою позицію суд аргументував тим, що для отримання атестату про повну загальну середню освіту, дитині рекомендовано було продовжити навчання за екстернатною формою, а для переведення на наступний рік навчання – у вересні дитина підлягала повторному річному оцінюванню.

Дійсно, учні 4 і 9 класів, що не мають результатів річного оцінювання з будь-яких предметів та/або державної підсумкової атестації, повинні до початку нового навчального року пройти це оцінювання та/або атестацію, а учням 11 (12) класів – дозволяється це пройти за екстернатною формою здобуття освіти²³. Враховуючи можливість як повторного оцінювання, так і продовження навчання, можна пояснити висновок суду, що неатестація дитини не завдає шкоди її нормальному існуванню, зростанню та розвитку.

Окрему увагу слід приділити відмежуванню неатестованості дитини та її педагогічній занедбаності. Неатестованість означає невідповідність рівня

²³ Порядок переведення учнів закладу загальної середньої освіти на наступний рік навчання: затв. наказом М-ва освіти і науки України від 14.07.2015 р. № 762. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-15#Text> (дата звернення: 06.03.2023).

знань, умінь та навичок дитини встановленим критеріям оцінювання. Це може свідчити про відставання лише у одній сфері життя дитини – навчальній. У той же час, педагогічна занедбаність – поняття більш широке. Воно може проявлятися, зокрема, і у навчанні, а може відобразитись на зовсім інших аспектах життя – моральному, побутовому, соціальному, емоційно-вольовому. З одного боку, труднощі в опануванні навчальної програми з однієї дисципліни уже здатні призвести до неатестованості дитини, яка, водночас, вважатиметься цілком розвинутою особистістю. Таким чином, ця особа ще не є педагогічно занедбаною. З іншого боку, педагогічно занедбана дитина, що характеризується початковим рівнем знань, умінь та навичок, відсутністю уявлень про усталені правила поведінки в соціумі, моральні цінності, незрозумінням елементарних правил догляду за собою тощо, не обов'язково виявиться неатестованою. Визнання дитини неатестованою здійснюється шляхом оцінювання її педагогом. Натомість, педагогічна занедбаність встановлюється на підставі розробленої методики судовим експертом-психологом. При неатестованості дозволяється як повторне оцінювання, так і продовження навчання за екстернатною формою. Педагогічна занедбаність, у свою чергу, потребує термінового коригування педагогами, психологами, психотерапевтами тощо.

У цьому ж рішенні суду наведена аргументація щодо відсутності ознак ухилення від виконання обов'язків по догляду тим, що *не всі батьки володіють достатньою кількістю спеціальних знань, педагогічних здібностей, методів виховання та заохочення, що дозволило б ефективно впливати на дітей*. Відповідно, відсутність цих знань та здібностей, недостатній рівень загальної ерудиції батьків може призводити до непокори дітей та зневажливого ставлення до батьків. У такий спосіб суд визнав

неможливість батьків вплинути на дітей та змусити їх відвідувати заклад освіти²⁴.

Наведений висновок дає підстави для наступних критичних міркувань. Слід визнати, що переважна більшість батьків, дійсно, не мають необхідних знань, навичок, умінь по догляду за дитиною. І це стосується не лише виховання, навчання, готування дитини до самостійного життя, а й піклування, турботи та забезпечення життєво необхідних потреб з моменту її народження. Звичайно, це проявляється у тих, хто став батьками вперше, особливо, у молодому віці. Враховуючи це, законодавство передбачає загальні вимоги до такого догляду, залишаючи при цьому свободу дій. Наприклад, виховання дитини має бути спрямоване на розвиток її особистості, повагу до прав та свобод людини і громадянина, підготовку до свідомого життя в суспільстві у дусі взаєморозуміння, милосердя²⁵ тощо. При цьому забороняються будь-які фізичні покарання, експлуатація дитини (ч.ч. 6–7 ст. 150 Сімейного Кодексу України) тощо.

Відповідно, батьки поступово накопичуватимуть необхідні знання та навички. У той же час, завжди є можливість консультиватись з особами, що володіють спеціальними знаннями у тій чи іншій сфері догляду за дитиною (вчителями, психологами, педіатрами, вихователями), самостійно вивчати літературу тощо. Таким чином, процес набуття та оволодіння знаннями та навичками по догляду за дитиною повністю залежить від відповідальної за це особи. З іншого боку, у розвитку дитини можуть бути періоди (триріччя, підлітковий вік), коли вона, дійсно, важко піддається вихованню. Особливо це проявляється у дитини-підлітка, яка намагається сепаруватись від батьків, вважає себе дорослою, самостійною та не зважає на них. Однак, ці проблеми, зазвичай, з'являються у сім'ях, де батьки не змогли створити близькі

²⁴ Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 27 лютого 2012 р., судова справа № 5-917км12. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/21607904> (дата звернення: 06.03.2023).

²⁵ Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.

відносини довіри, поваги, взаємодопомоги зі своїми дітьми. Відповідно, відсутність знань, навичок, впливу на дитину все ж таки може свідчити лише про несумлінне ставлення батьків до своїх обов'язків по догляду.

Певний розвиток позицій касаційного суду щодо визначення тяжких наслідків у складі злочину, передбаченого ст. 166 КК України, відбувся у постанові колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20 листопада 2018 р. у судовій справі № 208/1038/15-к²⁶. Мати трьох малолітніх дітей, знаючи про свій обов'язок піклуватися про їхнє здоров'я, фізичний, духовний та моральний стан, злісно ухилялася від виконання батьківських обов'язків і не забезпечувала останнім необхідних умов життя. Зокрема, жінка, упродовж травня 2013 року – жовтня 2014 року, попри притягнення її 4 червня 2013 року до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 184 КУпАП, неодноразово залишала за місцем проживання дітей самих без продуктів харчування, води та одягу, внаслідок чого вони, перебуваючи без сторонньої опіки, були поставлені у небезпечний для життя стан. Через такі дії засудженої у дітей розвинулися тяжкі патологічні стани, зокрема: у дитини - білково-енергетична недостатність 3-го ступеня, аліментарна кахексія; у другої, крім цього, – з проявами залізо-білкової дефіцитної анемії 1-го ступеня, метаболічної кардіоміопатії, реактивного панкреатиту, сечовокислового діатезу, затримка психо-мовного розвитку; у третьої – білково-енергетична недостатність 3-го ступеня, аліментарна кахексія, дефіцитна анемія 2-го ступеня, полівітамінна недостатність, вторинна (метаболічна) кардіоміопатія на фоні аліментарної дистрофії, метаболічний гепатоз, а також стан після загального переохолодження, астеничний синдром на фоні аліментарної дистрофії, що призвело до синдрому поліорганічної недостатності, який без своєчасної невідкладної медичної допомоги міг призвести до смерті. Наведені розлади

²⁶ Постанова Верховного Суду колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 20 листопада 2018 р., судова справа № 208/1038/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78111127> (дата звернення: 06.03.2023).

здоров'я свідчать про невідповідність рівня фізичного і психічного розвитку дитини її хронологічному віку.

Нарешті, останнім рішенням, яке прийнято касаційним судом з питань кваліфікації підданого аналізу злочину, є постанова колегії суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 2 листопада 2021 р. у судовій справі № 450/1146/14-к²⁷. Це рішення привертає увагу тим, що Верховний Суд висловив правову позицію майже щодо всіх ознак складу злочину, передбаченого ст. 166 КК України. Воно містить висновки, які є обґрунтованими, однак є й ті, що потребують критичного осмислення.

По-перше, законодавець сформулював діяння як «злісне невиконання обов'язків по догляду», що може свідчити про відсутність будь-якої активності, повну пасивність особи. Так, особа наділяється конкретними активними юридичними обов'язками по догляду за підопічними для забезпечення реалізації їх кореспондуючих прав на нормальне існування, зростання, всебічний розвиток. При цьому, за відсутності об'єктивних обставин, що унеможлиблюють виконання нею цих обов'язків, особа, усвідомлюючи зобов'язаність та маючи реальну можливість їх виконати, цього не робить. Суд, у свою чергу, обґрунтовано зауважив, що діяння у складі цього злочину може бути вчинено як у формі дії, так і бездіяльності.

Слід пояснити, що дії тут виступають способом вчинення бездіяльності. Тобто, суспільно небезпечне діяння, як ознака об'єктивної сторони цього злочину, може мати форму лише бездіяльності, а саме: чистої (невиконання) або змішаної (неналежне виконання обов'язків).

По-друге, касаційний суд вказав на ознаки злісності діяння у разі невиконання обов'язків по догляду за дитиною, вказавши на *тривалість, системність, багаторазовість*. Зауважимо, що цей підхід до визначення злісності є традиційним. Так, злісність як обов'язкова ознака злочину,

²⁷ Постанова Верховного Суду колегії суддів Касаційного кримінального суду від 2 листопада 2021 р., судова справа № 450/1146/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100957076> (дата звернення: 06.03.2023).

передбачена у ст.ст. 164, 165, 389-2 КК України. Для правильної кваліфікації законодавець передбачив її визначення у примітках до відповідних статей. Для розкриття сутності злісності використовуються саме показники систематичності та тривалості.

По-третє, важливим для правозастосування є висновок суду, що батьки зобов'язані не тільки забезпечувати дитину умовами для проживання, навчання, побуту, дозвілля, а й турбуватися про її фізичне, психологічне і соціальне благополуччя, так як найважливішою задачею батьків є здоровий розвиток дитини, який включає добре фізичне самопочуття, енергію, бадьорість; здатність витримувати фізичні навантаження, аналізувати проблеми та приймати зважені рішення, розуміти почуття свої та інших людей; вміння долати невдачі, керувати стресами, вчитися й отримувати задоволення від навчання; усвідомлення свого призначення і сенсу життя; сприйняття загальнолюдських цінностей; задоволення соціальним статусом і якістю стосунків із оточенням; ефективне спілкування та взаємодія з людьми тощо. Основною умовою розвитку дитини є здатність гармонійно жити у змінних умовах навколишнього середовища. Таким чином, *забезпечення дитини лише матеріальними засобами до існування не є свідченням виконання батьками своїх обов'язків.*

У цьому аспекті слід згадати позицію науковців, які вважають, що невиконання обов'язку по утриманню дитини (наприклад, ненадання грошового утримання) характеризує суспільно небезпечне діяння у складі злочину, передбаченого ст. 166 КК України²⁸. Слід звернути увагу, що передбачивши обов'язки щодо виховання та розвитку дитини, СК України у ст.ст. 180, 185, 198, 199, а Конституція України у ст. 51, окремо закріпили обов'язок їх утримувати. Це може бути надання матеріального забезпечення

²⁸ Зінченко І. О. Кримінально-правова охорона виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина / Аналіз законодавства і судової практики/: монографія. Харків: Вид. СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2007. С. 55; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т. / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. 3-тє вид, переробл. та доп. Київ: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. Т. 1. С. 495.

або безпосереднє придбання продуктів харчування, одягу, інших побутових речей, які є необхідними для нормального існування, зростання та розвитку дитини. Відповідно, крім утримання, слід дитину виховувати, навчати, розвивати, піклуватися про стан її здоров'я тощо. У такий спосіб і реалізується догляд за дитиною, який включає і утримання.

У той же час є положення у підданому аналізу рішенні Верховного Суду, який заслуговують критичної оцінки. Так, на думку суду діяння може виражатися у *фізичному та психологічному насильстві, жорстокому ставленні*²⁹. Цей висновок викликає сумніви з наступних підстав. Перш за все, злісне невиконання обов'язків по догляду може бути вчинено лише у формі бездіяльності. Навіть при змішаній бездіяльності, діяння спрямоване на невиконання конкретного обов'язку, а не на вчинення дії. По-друге, нормативно визначено, що жорстоке поводження з дитиною охоплює лише «...будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною, зокрема домашнього насильства, а також будь-які незаконні угоди стосовно дитини, зокрема вербування, переміщення, переховування, передача або одержання дитини, вчинені з метою її експлуатації з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини»³⁰. Невиконання обов'язків по догляду за дитиною залишається поза цим переліком. По-третє, наведені кримінальні правопорушення є умисними, у той час, як злочин, передбачений ст. 166 КК України – необережний. По-четверте, здійснюючи фізичне, психологічне насильство, перешкоджаючи отримувати освіту, змушуючи, наприклад, «стояти на гречці» як вид покарання, особа діє всупереч інтересам дитини та прагне задовольнити власні – домогтися слухняності, покірності дитини, змусити підкорятися їм,

²⁹ Постанова Верховного Суду колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 20 листопада 2018 р., судова справа № 208/1038/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78111127> (дата звернення: 06.03.2023).

³⁰ Порядок забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 р. № 585. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-п?find=1&text> (дата звернення: 06.03.2023).

завдати страждань тощо. У такий спосіб особи зловживають наданими їм правами. При вчиненні злочину, передбаченого ст. 166 КК України, поведінка суб'єкта, навпаки, пасивна – він не виконує покладені на нього обов'язки по догляду, зазвичай, з байдужості, а не для досягнення мети. Відповідно, об'єктивна сторона складу злочину не передбачає такі дії, як жорстоке поводження, насильство, катування, будь-які умисні тілесні ушкодження тощо, та не повинна включати їх в себе. Ці дії мають отримати самостійну кваліфікацію за статтями Розділу II Особливої частини КК України, наприклад, за ст.ст. 121, 122, 125, 126, 127 КК України тощо. Якщо фізичне чи психологічне насильство вчиняється систематично, то можлива кваліфікація за ст. 126-1 КК України.

Окремо, слід зупинитися на визначені суб'єктивної сторони цього злочину. Справедливо посилаючись на злісний характер невиконання обов'язків по догляду, суд зробив висновок про *умисне ставлення спеціального суб'єкта злочину до вчинюваного діяння*. Однак, вказівка на те, що злісний характер діяння може свідчити про наявність прямого умислу, як суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 166 КК України, не є достатньо обґрунтованою.

Так, ознайомлення зі змістом ст. 166 КК України свідчить, що її диспозиція вказівки на форму вини не містить. Це спричинило різні наукові підходи до її визначення. Згідно з найбільш поширеним, злочин вчиняється зі змішаною формою вини, а саме: умисел щодо діяння та необережність щодо наслідків³¹.

При встановленні форми вини, з якою вчиняється досліджуваний злочин, необхідно звернути увагу, що визначальним при цьому є суб'єктивне ставлення винного до наслідків свого діяння. Саме при застосуванні моделі

³¹ Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. 2-ге вид. Київ: «ВД «Дакор», 2013. С. 193; Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. С. 168; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2019. С. 533.

змішаної форми вини «...визнання можливості сполучення у свідомості особи ознак умислу і необережності дозволяє відмежувати умисне заподіяння шкоди життю і здоров'ю неповнолітнього від умисного діяння, що спричинило шкоду такому потерпілому через необережність»³². Очевидно, що «...наявність бажання або свідоме припущення настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді смерті неповнолітнього або істотної шкоди здоров'ю, оскільки такі види вольового ставлення до наслідків принципово змінюють характер вчиненого суспільно небезпечного діяння»³³. Таким чином, злочин, передбачений ст. 166 КК України у цілому повинен визнаватися необережним. У разі ж умисного ставлення до наслідків, що настали, вчинене слід кваліфікувати за іншими статтями, наприклад, ст.ст. 115, 122, 126, 126-1 КК України.

Висновки. Здійснення правильної кримінально-правової кваліфікації злочину, передбаченого ст. 166 КК України, ускладнене наявністю у тексті статті оціночних понять (злісність та тяжкі наслідки). Відсутність критеріїв їх визначення, проблеми відмежування цього злочину від правопорушення, передбаченого ст. 184 КУпАП, криміналізація економічного насильства як форми вчинення злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, спричиняють труднощі і помилки у правозастосовній діяльності.

Суд касаційної інстанції протягом 2005-2021 рр. прийняв п'ять рішень, які містять тлумачення щодо ознак цього злочину. Важливим орієнтиром для правозастосувача є положення щодо: 1) змісту догляду, невиконання якого є сутністю суспільно небезпечного діяння; 2) наведення ознак оціночного поняття «злісність», що є обов'язковою ознакою, як об'єктивної, так і суб'єктивної сторін складу злочину 3) тлумачення оціночного поняття «тяжкі наслідки» і виключення із його змісту неатестованості дитини під час навчання, вчинення нею адміністративного чи кримінального

³² Заславська М. Г. Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей: соціальна обумовленість і склад злочину: монографія. Харків: Право, 2013. С. 144–145.

³³ Там само. С. 145.

правопорушення; 4) обов'язковості доведення безпосереднього причинного зв'язку між невиконанням батьками встановлених законом обов'язків по догляду за дитиною і наслідками, що настали.

У той же час дискусійними є положення рішень суду касаційної інстанції щодо: 1) визнання формою діяння фізичне та психологічне насильство, жорстоке ставлення; 2) заперечення педагогічного невігластва батьків, як форми невиконання ними обов'язків по догляду за дітьми; 3) визнання вини у формі умислу, як суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 166 КК України.

Список використаних джерел

1. Вирок Іртіського міського суду Київської області від 11 червня 2010 р., судова справа № 1-30/10. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/52159031> (дата звернення: 06.03.23).
2. Вирок Куйбишевського районного суду м. Донецька від 12 лютого 2014 р., судова справа № 259/12275/13-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/37389092> (дата звернення: 06.03.23).
3. Вирок Подільського районного суду м. Києва від 6 серпня 2010 р., судова справа № 1-565/10. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/53592287> (дата звернення: 06.03.23).
4. Вирок Шевченківського районного суду м. Чернівці від 12 липня 2012 р., судова справа № 1-326/12. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/25287257> (дата звернення: 06.03.23).
5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022 рр.: офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820 (дата звернення: 06.03.23).
6. Заславська М. Г. Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей: соціальна обумовленість і склад злочину: монографія. Харків: Право, 2013. 216 с.
7. Звітність щодо стану здійснення правосуддя місцевими та апеляційними судами: судова статистика. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 06.03.23).
8. Зінченко І. О. Кримінально-правова охорона виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина / Аналіз законодавства і судової практики/: монографія. Харків: Вид. СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2007. 320 с.

9. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. 2-ге вид. Київ: «ВД «Дакор», 2013. 786 с.

10. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 1040 с.

11. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10. № 11–12. № 13. Ст. 88.

12. Литвин І. І. Об'єктивні ознаки злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. *Науковий Вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 6. Т. 2. С. 108–114.

13. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. 4-те вид., переробл. та доповн. Київ: А.С.К., 2005. 848 с.

14. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т. / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. 3-тє вид, переробл. та доп. Київ: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. Т. 1. 964 с.

15. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2019. 1384 с.

16. Невиконання обов'язків по догляду за дитиною – повідомлено про підозру батькам неповнолітнього, якого судитимуть за смертельну ДТП на пр. Гагаріна. *Харківська обласна прокуратура*. 18 лютого 2022 р. URL: <https://www.facebook.com/prokuraturationharkiv/posts/309380431223347> (дата звернення: 06.03.23).

17. Панов М. І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства / упоряд. Н. О. Гуторова, Ю. П. Дзюба. Київ: Ін Юре, 2010. 812 с.

18. Порядок переведення учнів закладу загальної середньої освіти на наступний рік навчання: затв. наказом М-ва освіти і науки України від 14.07.2015 р. № 762. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-15#Text> (дата звернення: 06.03.23).

19. Порядок забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 р. № 585. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-p?find=1&text> (дата звернення: 06.03.23).

20. Постанова Верховного Суду колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 20 листопада 2018 р., судова справа

№ 208/1038/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78111127> (дата звернення: 06.03.23).

21. Про дошкільну освіту: Закон України від 11.07.2001 р. № 2628-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 49. Ст. 259.

22. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2004 р., № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04#Text> (дата звернення: 06.03.23).

23. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380.

24. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.

25. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 31. Ст. 226.

26. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

27. Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 12 липня 2011 р., судова справа № 5-1170км11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/17316927#> (дата звернення: 06.03.23).

28. Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного суду України від 15 лютого 2005 р. (витяг). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0050700-05#Text> (дата звернення: 06.03.23).

29. Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 27 лютого 2012 р., судова справа № 5-917км12. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/21607904> (дата звернення: 06.03.23).

REFERENCES

1. Vyrok Irtyskoho miskoho sudu Kyivskoi oblasti vid 11 chervnia 2010 r., sudova sprava № 1-30/10. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/52159031> [in Ukrainian].

2. Vyrok Kuibyshevskoho raionnoho sudu m. Donetska vid 12 liutoho 2014 r., sudova sprava № 259/12275/13-k. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/37389092> [in Ukrainian].

3. Vyrok Podilskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 6 serpnia 2010 r., sudova sprava № 1-565/10. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/53592287> [in Ukrainian].

4. Vyrok Shevchenkivskoho raionnoho sudu m. Chernivtsi vid 12 lypnia 2012 r., sudova sprava № 1-326/12. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/25287257> [in Ukrainian].

5. Iedynyi zvit pro kryminalni pravoporushennia za 2014, 2015, 2016,

2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022 rr.: ofitsiyni veb-sait Heneralnoi prokuratury Ukrainy. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820 [in Ukrainian].

6. Zaslavska, M.H. (2013). *Nenalezhne vykonannia oboviazkiv shchodo okhorony zhyttia ta zdorovia ditei: sotsialna obumovlenist i sklad zlochynu*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

7. Zvitnist shchodo stanu zdiisnennia pravosuddia mistsevymy ta apeliatsiynymy sudamy: sudova statystyka. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ [in Ukrainian].

8. Zinchenko, I.O. (2007). *Kryminalno-pravova okhorona vyborchikh, trudovykh ta inshykh osobystykh prav i svobod liudyny i hromadianyna / Analiz zakonodavstva i sudovoi praktyky*. Kharkiv: Vyd. SPD FO Vapniarchuk N. M. [in Ukrainian].

9. Dudorov, O.O., & Pysmenskyi, Ye.O. (Eds.). (2013). *Kryminalne pravo (Osoblyva chastyna)*. (2-nd ed., rev.) Kyiv: «VD «Dakor» [in Ukrainian].

10. Tatsii, V.Ya., & Pshonka, V.P., & Borysov, V.I., & Tiutiuhin, V.I. (Eds.). (2013). *Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar*. (5-th ed., rev.). *Osoblyva chastyna* (Vol. 2). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

11. Law of Ukraine Criminal Procedure Code of Ukraine № 4651-VI. (2012, April 13). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 9–10, 11–12, 13, 88 [in Ukrainian].

12. Lytvyn, I.I. (2016). Ob'iektyvni oznaky zlisnoho nevykonannia obov'iazkiv po dohliadu za dytynoiu abo za osoboju, shchodo yakoi vstanovlena opika chy pikluvannia. *Naukovyi Visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*, issue 6, Vol. 2, 108–114 [in Ukrainian].

13. Yatsenko, S.S. (Ed.). (2005). *Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy*. (4-rd ed., rev.) Kyiv: A.S.K. [in Ukrainian].

14. Andrushko, P.P., & Honcharenko, V.H., & Fesenko, Ye.V. (Eds.). (2009). *Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy* (3-rd ed., rev.). (Vol. 1). Kyiv: Alerta; KNT; Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

15. Melnyk, M.I., & Khavroniuk, M.I. (Eds.). (2019). *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy* (11-th ed., rev.). Kyiv: VD «Dakor» [in Ukrainian].

16. Nevykonannia oboviazkiv po dohliadu za dytynoiu – povidomleno pro pidozru batkam nepovnolitnoho, yakoho sudytymut za smertelnu DTP na pr. Haharina. *Kharkivska oblasna prokuratura*. 18 liutoho 2022 r. URL: <https://www.facebook.com/prokuraturakharkiv/posts/309380431223347> [in Ukrainian].

17. Panov, M.I. (2010). *Vybrani naukovi pratsi z problem pravoznavstva*. N.O. Hutorova, & Yu.P. Dziuba. Kyiv: In Yure [in Ukrainian].

18. Order of the Ministry of Education and Science on the procedure for transferring students of a general secondary education institution to the next year

of study № 762 (2015, July 14). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-15#Text> [in Ukrainian].

19. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the procedure for ensuring social protection of children who are in difficult life circumstances, including children who have suffered from cruel treatment № 585 (2020, June 1). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-п?find=1&text> [in Ukrainian].

20. Postanova Verkhovnoho Sudu kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu vid 20 lystopada 2018 r., sudova sprava № 208/1038/15-k. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78111127> [in Ukrainian].

21. Law of Ukraine on preschool education № 2628-III. (2001, July 11). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 49, 259 [in Ukrainian].

22. Pro zastosuvannya sudamy zakonodavstva pro vidpovidalnist za vtiahnennia nepovnolitnikh u zlochynnu chy inshu antyhromadsku diialnist: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 27 liutoho 2004 r., № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04#Text> [in Ukrainian].

23. Law of Ukraine on education № 2145-VIII. (2017, September 5). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 38–39, 380 [in Ukrainian].

24. Law of Ukraine on the protection of childhood № 2402-III. (2001, April 26). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 30, 142 [in Ukrainian].

25. Law of Ukraine on comprehensive general secondary education № 463-IX. (2020, January 16). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 31, 226 [in Ukrainian].

26. Law of Ukraine On the judiciary and the status of judges № 1402-VIII. (2016, June 16). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 31, 545 [in Ukrainian].

27. Ukhvala kolehii suddiv Sudovoi palaty u kryminalnykh spravakh Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 12 lypnia 2011 r., sudova sprava № 5-1170km11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/17316927#> [in Ukrainian].

28. Ukhvala kolehii suddiv Sudovoi palaty u kryminalnykh spravakh Verkhovnoho sudu Ukrainy vid 15 liutoho 2005 r. (vytiah). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0050700-05#Text> [in Ukrainian].

29. Ukhvala kolehii suddiv Sudovoi palaty u kryminalnykh spravakh Vyshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav vid 27 liutoho 2012 r., sudova sprava № 5-917km12. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/21607904> [in Ukrainian].

Zaitsev O. V., Filipenko V. R. Issues related to qualification of the crime, provided for by Art. 166 of the Criminal Code of Ukraine, in decisions of the court of cassation

The paper is devoted to the issues related to qualification of a malicious failure to take care of a child or a person in respect of whom guardianship or custody is established (Art. 166 of the Criminal Code of Ukraine). Children have a

right to a special care and assistance, a child needs to grow up in a family environment, in an atmosphere of happiness, love and understanding for his/her full and harmonious personality development. A duty of their care is imposed on their parents or persons in loco parentis, guardians (custodians). Commission of a crime of non-fulfillment of these duties is a quite common phenomenon in Ukraine. In order to determine the elements of this crime it is necessary to determine the maliciousness of the act and availability of severe consequences, which are caused by any omission of parents or persons in loco parentis. However, no specific types of consequences are prescribed by law; their availability or absence shall be established by the investigator, prosecutor and court in each specific case. This has led to different approaches in law enforcement practices that is accompanied by essential errors in qualification both at the beginning of criminal proceedings and during subsequent investigation.

The paper contains a critical comprehension of the legal opinions, contained in the decisions of the court of cassation (the Highest Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal cases, the Supreme Court of Ukraine, the Supreme Court) with regard to qualification of a malicious failure to take care of a child or a person in respect of whom guardianship or custody is established. Subject to the criminal law doctrine and law enforcement practices the author's vision of the reasonableness of these findings and their importance in the criminal legal qualification of this crime is given.

Key words: *a failure to take care of a child, the Supreme Court, criminal responsibility, criminal offenses against electoral, labour and any other personal rights and freedoms of the person and the citizen.*